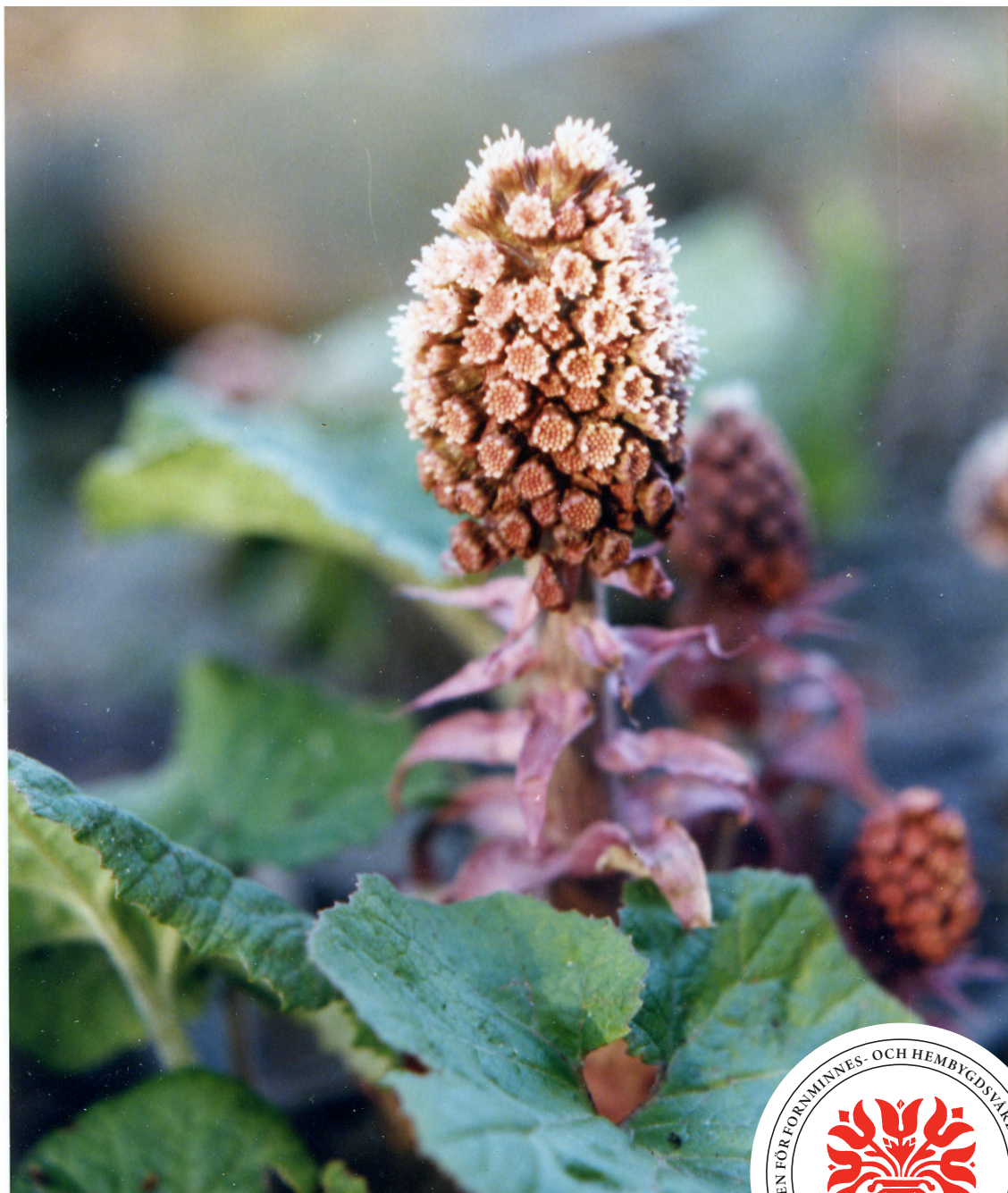

ÖSTERLENT

En tidskrift från Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne | Nr 2/2020

MINNEN FRÅN 2:A VÄRLDSKRIGET • BONDENS VÅR
SANDHAMMAREN VÅREN 1940 • EN IDYLL... • ÅNGAREN WORMS
DEKORATIVT SOLSKYDD • TRE ÖSTERLENSKA BOKTIPS

Kära medlemmar!

För bara ett par månader sedan hade vi i Föreningen storslagna planer på boksläpp av *Den siste ålafiskaren? Eve Ask på Spraggehusen*. Långfredagen kl. 10-14 skulle ålafiskaren själv vara på plats på Garverimuseet och böda garn och berätta om sitt liv som ålafiskare och fotografen/författaren Charlotte Kronlund skulle signera böcker. Cider och tilltugg skulle serveras. För första gången i historien skulle vi sedan ha öppet på Garverimuseet under hela påskrundan och passa på att garva ålaskinn som vi fått av Eve. Men så kom... och allt krympte till ett boksläpp i Österlens museitradgård på långfredagen klockan 12-16. Solen sken och vi hade besök (på arm-längds avstånd!) av många trevliga bokköpare, de flesta från närområdet och bekanta med Eve, vilket gav oss många trevliga berättelser om livet på fiskelägena på Österlen.

Boken säljs tillsvidare på Österlens museum, Kiviks museum, Regionmuseet i Kristianstad, Bokhandeln i Ystad och Ystads turistbyrå. Inresserade kan också höra av sig till osterlent.nu@gmail.com.

Mycket som vi har planerat har fått läggas på is som till exempel årsmötet. Vi återkommer om det i nästa ÖSTERLENT och hoppas restriktionerna på folksamlingar har hävts. Huruvida vi kan ha öppet på våra museer, Lantbruksmuseet i Hammenhög och Garverimuseet i Simrishamn i sommar vet vi i dagsläget inte. Eftersom vi som jobbar aktivt i Föreningen till största delen tillhör en så kallad riskgrupp har vi fått avhålla oss från våra trevliga möten och uppdrag i t ex Österlens museibutik.

Det är ju trots allt en hel del som har fungerat bra! Ett tiotal medlemmar har hörsammat insamlandet av krigsminnen till Regionmuseet i Kristianstad och Skånes hembygdsförbund. Deras berättelser har vidarebefordrats dit och kommer att sammanställas under vår/sommar. En del av

dem har ni redan läst och fler kommer att publiceras här i ÖSTERLENT. Det vackra vädret har väckt naturen till liv lite extra tidigt och vi som är lyckligt lottade med trädgård har kunnat gräva, röja och njuta hela april månad! Regnet som kom lagom till Valborg lockade fram mördarsniglarna och under de tre första majdagarna plockade jag 911 stycken.

Det som jag saknar allra mest är umgänget med barnbarnen. Visst är skärmprat, videolänkar och mobilbilder trevliga men kan inte ersätta en kram. Ett av barnen (2 ½ år) som upptäckt att jag gillar stenar började ge mig småsten från deras grusgång när vi kom på utomhusbesök. Nu har jag en liten hög med grus i fönsterkarmen som är våra Coronakramar!

Nöden är uppfinningarnas moder sägs det och låt oss hoppas att det ligger en uppfinning på lut som tar kål på detta förlamande tillstånd som råder i världen nu.

Önskar er alla en trevlig stund med detta nummer av ÖSTERLENT!

Komstad i maj 2020

Kristina Allvar

Elvys val. Var det nån som sa att hembygdsrörelsen inte satsar på ungdomen?

Foto: Marie Allvar

ÖSTERLENT

Österlent utges av Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne.

REDAKTIONSGRUPP:

Kristina Allvar (ordförande och ansvarig utg)

Gysåsvägen 10 272 96 Gärsnäs

E-post: osterlent.nu@gmail.com

Barbro Chiru (kassör och medlemsansvarig)

Telefon: 0414-100 13

E-post: barbro.chiru@gmail.com

Sven-Ingemar Nilsson (annonsansvarig)

E-post: nilssons.gard@home.se

Madeleine Hellström

E-post: madeleine.hellstrom.se@gmail.com

Ulf Danell

E-post: ulf.danell@hotmail.com

Inga Lill Högberg

E-post: textobok@osterlen.tv

Mona Nielsen

E-post: taxodium.distichum@hotmail.com

Annette Glimberg

E-post: annette.glimberg@simrishamn.se

Artikelförfattare ansvarar själva för sina texter och bilder.

Medlemsavgift inkl. 4 nummer av Österlent

200 kronor/kalenderår. För familjemedlemmar därtöver 100 kronor /kalenderår.

Lösnummer finns att köpa på Österlens Museum och hos kassören.

Pris 30 kr plus ev. portokostnad.

Bankgiro: 5636-4425

Swish: 1235469283

Org.nr. 83 88 00-0609

ISSN 1652-1293

Nästa nummer kommer i slutet av augusti

HEMSIDA: www.osterlent.nu

eller www.hembygd.se/sydostra-skane

ADMINISTRATÖR: Kristina Allvar

E-post: osterlent.nu@gmail.com

ANNONSER PRISLISTA:

Inställt tills vidare, men sponsra oss gärna med valfritt belopp!

GRAFISK FORM:

Peter Mårtensson / www.designoffice.se

LAYOUT:

Anette Andersson, Åbergs Tryckeri AB

TRYCK:

Åbergs Tryckeri AB, Tomelilla 0417-103 52

INNEHÅLL NR 2/2020:

- Ordföranden har ordet **2**
- Om pestkråp i vår "förpestade" tid **4**
- Minnen från andra världskriget **5**
- Den skånske bondens vår **6-7**
- Dekorativt solskydd **8-10**
- Sandhammaren våren 1940 **11-18**
- En idyll... **19**
- Ångaren Worms – en sorglig historia **20-21**
- Sommar på Österlens museum **22-23**
- Tre österlenska boktips **24-26**
- Åke Åkesson (1803-1865) **27-30**
- Sponsorstack **31**
- Från vårt arkiv **32**

Foto omslagets pestkråp: Barbro Chiru

Om pestskräp i vår ”förpestade” tid

Jag är ute och cyklar på min elcykel. Vanligtvis använder jag den för att ta mig till affären för att handla men i dessa tider görs det mest per bil och sällan. Det blir istället cykelturer i Simrishamns omgivningarna och ofta cykelvägen till Brantevik. Just nu, i början av april, blommar pestskräp. En låg, knubbig blomma i rosarött och lite vitt. Ett inte särskilt vackert namn på en ganska vacker blomma tycker jag.

Däremot är doften lite tveksam. Blomman i sig doftar inte så mycket men när man bryter av den kommer det en väldigt speciell doft. Lite skarpt unken. I ett fotoalbum har jag en bild tagen av just en pestskräp i Öved för många år sedan när jag och min mor var på väg till Österlen till vad som skulle bli hennes sista konstrunda. Några år senare var jag på Rungstedlund - Karen Blixens hem - och gick en tur i parken bakom boningshuset. Där såg jag en väldigt ovanlig blomma trodde jag. En sådan hade jag aldrig sett förut. Den fotograferades och så kollade jag i min flora. Det var också en skräp. Bitterskräp kom jag fram till att det var. Inte så ovanlig. Efter det har jag sett den många gånger i skogarna häromkring.

Någon annan som också fastnat för pestskräpen är konstnären Karin Lindberg Lundkvist. Hemma hos oss hänger en akvarellmålning av just en pestskräp. Den fanns t o m på vernissagekortet till en utställning hon hade i Helsingborg 1982. Se bild ovan.

Nästan hela cykelvägen från Simrslund till Brantevik har blommande pestskräp på ömsida. Petasites hybridus är det latinska namnet i floran nu. I min flora från realskolan står det Petasites ovatus. Där står det också att den är

mindre allmän. Det var för sextio år sedan. Nu kallas den för ganska vanlig. Skräppor sa man där jag kommer ifrån (mellersta Skåne). Efter blomningen kom de stora rabarberliknande bladen som man kunde ha som parasoll eller paraply när man lekte. Pestilensrot kallar min syster den för. Hon använde den till att färga garn med. Det kunde bli allt från ljusgult till grönt.

Varför kallar vi dem skräppor?

Det finns andra örter som heter skräppor men de tillhör slideväxter och ser inte alls ut som de skräppor vi kallar så. Förklaringen kanske finns i den danska floran. På danska heter nämligen pestskräp tordenskraeppe. Eller röd hestehov.

I *Den nya nordiska floran* finns illustrationer av alla våra skräp och kartor som visar utbredning. Alla finns i alla de nordiska länderna utom fjällskräp och doftskräp. Fjällskräp finns av naturliga skäl inte i Danmark men där finns doftskräp som inte finns någon annanstans. Den är utsatt som en liten prick på Bornholm och förebilden till illustrationen finns i Svaneke på Bornholm. Vi har bara en inhemsk art, nämligen fjällskräp. De andra: pestskräp, vitskräp, bitterskräp, spjutskräp och doftskräp har alla kommit utifrån. En del från Japan och Korea någon från norra Afrika. Man antar att munkarna förde dem med sig till klostren här för medicinskt bruk. Även om den inte hjälpte mot pesten har den vissa medicinska egenskaper. Pestskräpens rot har använts som kramplösande medel och mot magont. Bladen kan även användas som ett slags plåster. ■

BARBRO CHIRU

Gösta och Greta Ehrnberg med döttrarna Ingrid och Kristina på Järnvägsgatan i Simrishamn.

Minnen från andra världskriget

När andra världskriget bröt ut 1939 och Danmark ockuperades av tyska trupper var Far orolig för att läderfabriken, som han var ansvarig för och som låg tvärs över gatan från vårt hus, skulle bli ett mål för de tyska bombplanen – mycket av det läder som då garvades där gick nämligen till de svenska soldaternas pjäxor. Så iväg skickades vi barn med Farmor upp till en by i mörkaste Småland. Min bror och jag sattes i byns enrumsskola, en ny upplevelse för en liten skolflicka!

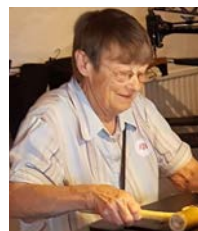
Lyckligtvis för oss svenskar var tyska armén tillfredsställd med att per ”förseglade” tåg från Danmark via västkusten ta sig upp till Norge och dess ”heavy water”, och vi barn fick återvända hem. Att tyskarna inrättat en flygbas på Bornholm blev vi snart påmind om. På somrarna brukade vi flytta upp till vår sommarstuga i närheten av Bäckhalladalen. Därifrån vandrade vi över betesfälten ner till stranden vid Tobisborg. En sådan dag hade ett tyskt bombplan med bas på Bornholm förirrat sig in över den svenska kusten just dit vi var på väg – det bemöttes av kulspruteeld från de svenska soldaterna stationerade vid Vårhallarna men lyckades ta sig tillbaka till Bornholm - och vi till vår stuga!

Eftersom tomten var väl inhägnad av en bastant stengårdsgård och med mycket gräs att betas av, kändes det gott att en sommar kunna överlåta den till en grupp ridande svenska soldater.

Trots den danske kungens demonstrerande ridtur varje morgon på Köpenhamns gator med ”Star of David” fastsydd på sin kavaj var judeförföljelsen välkänd. Flera judiska garvarfamiljer lyckades ta sig över Sundet och kunde fortsätta sitt arbete på läderfabriken i Simrishamn.

Halvvägs genom krigsåren började jag som elev vid Humanistiska Läroverket i Sigtuna. När ”Folke Bernadotte-bussarna” anlände med sina från koncentrationslägren räddade människor utrymdes flickhemmen för att ta emot dem, liksom i den närliggande Lekmannaskolan, vars rektor var f d pastor Algot Tergel från Simrishamn! Många år senare har jag här i Kanada träffat en av dessa räddade människor, liksom flera andra som har Raoul Wallenberg att tacka för sina liv!

Under krigsåren hade vi i Simrishamn också en liten fransyska, Franchinette, som blev speciellt faster Borgs lilla vän! ■

KARIN CLIFFORD

Den skånske bondens vår

När dagarna blev ljusare och frosten och tjälen höll på att släppa taget över markerna, var det tid att börja tänka på vårbruket. En gammal regel var att man hade påsken som riktmärke för att påbörja vårbruket.

Nu skulle gödsel spridas ut och sedan plöjas ned på de fält där man skulle så betor. Marken som redan var höstplöjd, harvades och jämnades ut och större sten plockades. Man harvade för att ev. ogräsfrön inte skulle gro, därefter fick marken ligga orörd i några veckor. Urin från djuren, som man samlat i behållare, kördes ut på klöverbullen samt på

”Ofta kom sedan en lump-handlare förbi och köpte upp de tomma säckarna. Återvinning har alltid funnits!”

höstsådda fält. När temperaturen i marken började bli gynnsam, var det tid att så vårsäd och sist betor.

För att få en bra såbädd användes flera harvar som körde i olika riktningar, vissa hade plankor för att få ett jämnare fält. Därefter kunde man så ut vårutsädet, som man hade rensat och betat under vintern. Det var vanligast med korn, havre samt vårvete; ofta såddes även fält med en blandning av korn och havre. Men hade man många djur kunde ett fält även bestå av grönfoder, en blandning av ärter och havre, som höggs grönt och som man utfodrade med.

När vårsådden var klar, vältades övrig mark och då tog man även bort mindre stenar. Nu kunde man även börja göra färdigt för betsädd. Här behövde man komplettera med chilesalpeter, en speciell gödning som kom i tygsäckar på fartyg från Chile. Väl framme i Sverige var det oftast en hård klump, som behövde krossas innan det gick att sprida ut. För att ta tillvara allt i säckarna, lades dessa ut på gräsullen för att "regna" rena. Ofta kom sedan en lumphandlare förbi och köpte upp de tomma säckarna. Återvinning har alltid funnits!

Betorna såddes med samma såmaskin som man sådde spannmålen med, men med ett radavstånd på 45 cm. När fröet hade grott och började synas, fick dessa gallras till ett avstånd av ca 15-20 cm. För att hålla fritt från ogräs mellan raderna, hade man en hästdriven bethacka och för att hålla fritt för ogräs i raderna gick man med långhacka minst två gånger.

Vårbruket ute på fälten sköttes för det mesta av husbonden och drängarna, medan husfrun och pigan såg till djuren och att det fanns lagad mat på bordet. Söndagen var vilodagen för både människor och hästar, endast det nödvändiga sköttes. Nu var det bara att vänta på att vädret skulle vara till växtlighetens fördel, för hur mycket teknik och levnadsvanor än har förändrats, så är det då som nu vädret som har störst påverkan på växtligheten. ■

Texten är ett resultat av ett möte mellan museivårdarna på Lantbruksmuseet i Hammenhögl Sven-Ingemar Nilsson. Byggnadsarbetaren Ossian Andersson från Gislöv har gjort 100-tals gubbar, som kan beskådas på museet.

Foto: Kristina Allvar

SVEN-INGEMAR NILSSON
Text

Dekoratív solskydd

”Efter många år som ihoprullade tas vi äntligen upp i ljuset igen. Denna gång för beskådan och bildtagning. En text skulle skrivas om oss”.

Tänk att få somna och sedan vakna upp till de vackra motiv som finns på dessa dekorativa rullgardiner. Att på kvällen rulla ner en bild med utsikt över tinnar och torn i en vad som kan vara en by i Österrike. Landskap och hus som leder

tankarna till Tyskland eller Schweiz. Eller få vakna till en med ett vackert växtmotiv. Allt omgärdat av en vackert stiliserad målad ram.

Textilmagasinet öppnar ständigt upp för överraskningar. Att under textilflytten finna några rullgardiner kändes kul och väckte

Arsenik

nyfikenhet. Rullgardinerna är elva till antalet, målade, eller de är kanske tryckta, på en textilväv, liknande papper, och är fästa på en rulle eller stav av trä eller metall.

Tidens tand; solens starka, torra och frätande strålar har gjort rullgardinerna stela och sköra och på vissa ställen längs långsidorna också missfärgade av fukt.

Till denna text har vi tagit bild på tre rullgardiner och jag har genom textiliernas föremålsnummer fått fram uppgifter om två av rullgardinerna och deras proveniens. Den blåa med landskapsvy har tillhört fa-

miljen Björkegren. Björkegrens var en känd rederifamilj, boende och verkande på Storgatan i Simrishamn. Idag är familjens rederikontor och bostad kontor för en del av Österlens museums personal.

Rullgardinerna finns idag i textilmagasinet på Österlens museums föremålsmagasin Garvaren. ■

PETRA HOLMSTEDT
Antikvarie med
textil inriktning
Österlens Museum
Text och foto

Landstormsofficer och fänrik Persson.

Sandhammaren våren 1940 – en landstormsofficer minns

Min far var en av dem som mobiliserades nionde april 1940 och därmed gjorde Sveriges beredskap ännu bättre. Han var landstormsofficer och fänrik, hette Anton Persson och var lantbrukare i Ulls-

torp nära Tomelilla. Under beredskapstiden befordrades han till löjtnant. Som fyrtiotalist har *mitt* liv präglats av de omvälvande händelser som inleddes med andra världskriget och fortsatte under de följande decennierna, då det

Anton serveras kaffe, kokgruppen Hagestad.

moderna Sverige skapades. Mycket av det arv och den miljö som format mig har jag sparat till min fars liv och upplevelser under beredskapstiden. Efterlämnade dokument av olika slag har inspirerat mig att levandegöra den första beredskapsperioden i form av *hans* fiktiva återblick på året från en utsiktspunkt tidigt på hösten. Jag har utgått från notiser i hans ljusbruna 1940 års skinnklädda fickalmanacka prydd med "1940 Hjalmar Hultmark Tomelilla" i guldtryck, har fyllt på ur hans övriga material och med några egna hågkomster. Kanske var det så här?

Han sätter sig vid skrivbordet, konstaterar att det *blev* höst efter detta omtumlande halvår, bläddrar i almanackan med pekfingret fram till måndagen den andra september. Han skriver "Inhöstat", lägger ifrån sig blyertspennan, tänker efter. Vädret hade skiftat i augusti, regn var och varannan dag. På torsdag eller fredag ska tröskan komma. Han vänder blad, ny vecka. På tisdag ska han till Växjö och kulsprutekursen. Fyra veckor. Sen börjar betkampanjen.

Hur länge ska det här kriget pågå? Visserligen hade han ju förberett sig under många år i Landstormen och livet i uniform har sina fördelar. Och lön, två kronor om dan. Men ändå...

Vilken sommar det hade varit, åtminstone fram till dess kompaniet hade upplösts i mitten av juli. Men han hade hållit ställningarna. Vintern och våren orkar han knappt tänka på. Först halkade han omkull när han klev ner ur lastbilen, slog i höften så in i... kunde knappt resa sig och än mindre gå. Veckan efter hade varit svår. Vad säger almanackan? Få se. När var det? Bläddrar, hittar dagen – tjugofjärde januari – och läser "Bröt bäckenet". Han for visst inte till lasarettet förrän fredagen i veckan efter. Vilken vecka. Jorden hade fykit omväxlande med snöstorm. Han bläddrar framåt. Februari, nästan blank, den tolfte hade hans mor skrivit "2 svin en kalf". Aha, slakteriet. Veckan efter tog kvigan Lissie tjur, står det.

Mars – tomt fram till den nittonde då han blev utskriven från lasarettet. Sedan omväxlande något snö, regn och nattfrost, nattfrost.

REKOMMENDERAS

EXPRESS

253

**Tjänsteförsändelse
ARMÉN**

Expressbrev 9 april.

Första veckan i april mulet, kyligt, fortsatt nattfrost.

Han hittar onsdagen nionde april: Mobilisering, inkallad till Löderup. Nä, egentligen var det Hagestad. Det var då det hade börjat på allvar. Sen inte en rad i almanackan förrän fjortonde augusti: "Måttlig s.v. halvklart. Durra tog tjur." Hans verklighet.

Han återkallar i minnet förmiddagen den nionde april och första veckan i uniform.

Efter att ha gödslat, mjölkat och ätit frukost i den utkylda stuan hade han hört på radions morgonsändning mellan klockan sju och åtta men inte för morgonandaktens eller gymnastikens skull. Vädret. Sen hade han gått ut, selat på hästarna och börjat kultivera fallet mot Övraby gare där det var sandjord. Hoppades

kunna så snart men kände ännu av bäckensskadan där han gick i den uppkörda myllan. Hästarna drog villigt.

Vid elvatiden hade postamannen kommit cyklande, viftat med ett kuvert och hojtat "Expressbrev från Ystad". Kuvertets röda märke lyste, en varningssignal. Han hade kvitterat, öppnat det och förvånat läst "snarast och inom 3 timmar efter det Ni erhållit denna order begiva Eder till landstormsförrådet vid Hagestadborg". Vad var detta? Kriget hade ju lugnat ner sig. I morse sa dom ju inget i radion. Men postamannen hade brått, skulle dela ut fler brev.

Han hade återvänt till stallet, kopplat från kultivatorn, selat av och stallat in hästarna, ringt till Thage Månsson på Adelsbergsgården.

Vaktuppställning Hagestad.

Han kom ihåg samtalet:

– Anton för helvete, har du inte hört TT:s extranyheter i radion?

– Nä, jag har kultiverat, hade han fänigt svarat, vet du var Hagestadborg ligger?

– Människa, tysken é i Danmark och Norge! hade Thage utropat. Nu jävlar gäller det!

Då förstod han att det var allvar, hade tagit fram inskrivningsboken, dragit på sig fänriksuniformen med den höga skärmmössan, packat väskan. Kalsonger, rakhysel, en handduk, penna och en anteckningsbok. Och så den där halvlitern Kron. Kastat i sig några potatisar och fläskskivor, ett stekt ägg. Hans mor hade kommit med vantar. Sen iväg till stationen, Thage skulle komma efter. Han hade haft tur med tågen, nått Löderup på eftermiddagen, fått skjuts av några andra befäl till förrådet. Hans kompani skulle försvara kusten mellan Kåseberga och Sandhammaren med stab och tross grupperade vid Hagestads södra skola. Chefen Otto Björk var reservkapten.

Hur var det nu igen? Han letar i skrivbordet och drar fram de två hopvikta arken med ”Fänrikens dagboksanteckningar för första veckan” som aldrig blir hans debutbok. Läser: ”Första

intrycket av trakten: Här ser tråkigt ut. Jag beslutar att resa hem i morgon. Första dagens första bekymmer: Finns det flickor här?”

Tänka sig.

Minns att han, chef för en cykelpluton utan vare sig cyklar eller cykelsoldater, första kvällen låg på den nya halmmadrassen i gymnastiksalen, tankarna for hit och dit. Dag två skulle det börja komma mannar till kompaniet, han ska hjälpa kaptenen mönstra in.

Oj, var *detta* verkligen sista tanken: ”Vem var den stiliga damen i grön dräkt, som gick över skolgården? Hur skall jag bli bekant med henne? Jag tror i alla fall jag stannar.” Lampan som släcks, mumlet i salens halvmörker.

Han ler, stoppar och tänder pipan. Tiger Brand, ah...

De följande dagarna satt de där och tog emot inryckande av alla de slag: ”Gående, cyklande, bilande, långa mannar, korta mannar, friska mannar, sjuka mannar, nyktra mannar, fulla mannar men ett har de gemensamt, alla vill ha permission. Den värste är Magnusson, han vill ha permission redan innan han är inmönstrad.”

Magnusson, tänker han...ackja.

Andra eller tredje natten vaknade han av

Övningsprogram för 4 pluton under övningsveckorna 8/10 - 13/10 1940						
	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Freitag	Lördag
8-9	Ex I-II	Ex I-II	Fält -	Träning	Ex I-II	Träning
9-10	Fält -	Fält -		åkning	"	åkning på cykel.
10-11	arbeten	arbeten	arbeten	på	"	
11-12		FRUKOST			cykel	
12-13	Fältarbeten	träning	Fältarbeten	samt	Fältarbeten	nya tjänst
13-14	"	åkning	"	strids	"	"
14-15	"	på	"	övning		
15-1530	"	cykel	"		"	"
1530-16	BADNING					
16-17	UTRUSTNINGENS VÅRD					
23-0100					Uttömn	

Veckoprogram 4 pluton.

skottlossning frampå småtimmarna. Är det tysken?! Tystnad. Var det nån som sköt sig? Han hörde skratt, for upp och ut på skolgården, såg två soldater som flinande laddade om sina mousrar, tryckte ner fem patroner ur laddarna, på marken några tomhylsor. En bit bort stod en tegelpanna. Han kommenderade:

– Eld upphör, patron ur, gå och lägg er!

De dröp av, försvann in i förläggningen. Vildhjännor. En man stod jämt bakom en dörr iklädd vit ylleväst och såg ut att vantrivas. En annan ville sätta fyr på halmen. Halleda. Flera blev hemskickade men inte alla.

Men det värsta intermezzot ägde rum något senare:

Han är på väg tillbaka till skolan efter att ha inspekterat plutonens arbete med stridsställningar och annat fältarbete vid stranden, möter då en av kompaniets kockar som med gevär i hand travar mot stranden, och frågar.

– Vart ska du?

– Ja ska ti plutonen härnere och skjuda dom

forr di har klagad po maden.

Han inser stundens allvar, tänker efter och finner på råd:

– Det får du inte. Om dom har klagat på maten ska dom inför krigsrätt! Ge mig geväret så går vi tillbaka och hämtar polisen.

Kocken låter sig avväpnas och de går tillsammans till kompanistaben, varefter polis tillkallas och mannen avförs.

(Far förklarade när han långt senare berättade för mig: Denne man hade tidigare räknats som psykiskt sjuk men bland alla andra fått inkallelseorder och sålunda inställt sig för tjänstgöring. Mannens svagsinne lär ha yttrat sig däri att han i sitt arbete som lastbilsburen försäljare av öl- och svagdricka på landsbygden hade börjat backa runt bland gårdar och byar.)

Vad mer minns han? Jovisst, höga herrar till kompaniet kom och inspekterade. Arméstabschefen general Helge Jung var den förste. Han läser vidare med blandade känslor.

”Jag avlämnar

Postinstruktion för 1 grupp nr 4 plut.

192 Olsson = 22,00
29 Johansson 23,00 - 23,40
254 Persson 23,00 - 24,00
251 Persson 24,00 - 01,00.
192 Olsson 01,00 - 02,00
29 Johansson 02,00 - 03,00
254 Persson 03,00 - 04,00
251 Persson 04,00 - 05,00
192 Olsson 05,00 - 06,00
29 Johansson 06,00 - 07,00
254 Persson 07,00 - 08,00.

1) Postens plats västra
kammarsalen

2) Då fartögen malkas
kommer skjuter posten
ett varningskott.

Om fartögen fortsätter
dras posten ned till bakken
till anvisad eldställning
och beskjuter därifrån
fartögen

Kåseberga den 12-4-40

U. Persson

Pentak.

Postinstruktion 12 april.

– General, fjärde pluton sysselsatt med utrustning!

– Kommendera Lediga!

– Skall ske, general. Lediga!

Jung pratar med mannarna, tar ingen notis om mig men ger order om att en av mina grupper skall förstärka försvaret i Kåseberga och så uppstår Kåsebergavakten. Jag följer själv med första kvällen och skriver där första postinstruktionen, Månsson styr säkert bilen i den mörka vårkvällen.”

Han har sparat postinstruktionen i ett kuvert, några blad rivna ur anteckningsboken, tar fram den och läser den svaga skriften.

Han minns även delegationen från I. arméfördelningen i Kristianstad. En av officerarna var kaptenen Edmund von Ekensteen, fördelningschefens adjutant, kortvuxen men energisk, ja han sprudlade, upprepade hela ti-

den ”strålande tider, härliga tider”, en av Thor Modéens paradfraser i en revy. Kaptenen von Ekensteen hade inget lantbruk att sköta.

Han tänder pipan som slocknat.

Och den egna plutonen? Jo cyklarna kom och plutonen kunde börja göra skäl för namnet utom när soldaterna smittkoppsympats och enligt order från Björk inte fick anstränga sig eller ha cykelövning på ett dygn. Enligt utrustningsplanen skulle plutonen ha fem grupper men, läser han i sitt blyerts-koncept, ”min utbildning räcker bara till för 4 grupper och den 5 gruppen blir 5. Kolonnen och får sörja för plutonens trevnad.” Jo, visst hade det behövts trevnad dessa veckor! Men hans bäcken hade som tur var hållit, trots cyklandet över halva Österlen.

Omkring 1980, då jag själv arbetade i Arméstaben, bad jag far skriva ner sina minnen

från 1940 som underlag för en artikel i ett nummer av Arménytt fyrtio år efteråt. Så här skrev han:

”Hela komp styrka av meniga inmönstrade tiden 11-4 – 13-4. Omkring 200 man.

Cykelplut under mitt befäl organiserades på 4 grp å 10 man. Beväpning 4 kg (anm.: kul-sprutegevär) och återstoden gevär m 96 + 40 skott pr man. En man kunde kg m. 21 och han undervisade de andra kg-skyttarna. Jag själv hade en åldrig Colt-revolver. Samtliga voro i åldern 36-46 år. Ingen hade varit i militärtjänst sedan rekryttjänstgöringen. Alla hade inte då tjänstgjort som vapenföra och någon hade inte ens skjutit ett skott med gevär. Någon hade varit med i skytteförening och de fick undervisa de okunniga.

Jag fick välja ut 4 man och utnämna dem till grp-ch. De som utnämnts till grp-ch fick jag själv ta hand om och lära dem de nödvändigaste kommandoorden. Ingen av dem var glad åt upphöjelsen men de voro samarbetsvilliga och lärde sig kommendera grp både i slutet och spridd ordning. Jag hade ingen ställföreträdare utan jag fick i början lära grupperna spridd skyttelinje om och om igen grupp efter grupp. Jag fick lära plutonen uppträda i fyrkant och kil. Det var bara några dagar vi kunde ägna oss åt utbildning sådan den nu blev.

En dag kom order att vi skulle ner i skogen vid sjön och fälla furor. Det skulle sättas upp hinder på stranden framför hela vårt försvarsområde som hade en bredd av 12 km. Det skulle vara ett 13-trådigt taggtrådshinder. Det blev ett arbete som, om jag minns rätt, varade hela våren. Vi hade tre lastbilar som körde ut stolparna till stranden där värnbesättningarna reste hindret. Efter detta arbete fick vi iordningställa regelstridsställningar vid komp vänstra gräns. Vid den högra hann vi aldrig med.

Runt skolan med kompexp, min förläggning, kokvagn m.m. restes taggtrådshinder.

Det var i korthet vad som skedde vid komp våren 1940. Längre fram i slutet på juni och

början på juli kunde vi börja med utbildning igen. Vi hittade en skjutbana inom försvarsområdet och satte igång med skytte. Den ammunition vi fick på våren fick inte röras men nu hade vi fått övningsammunition. I mitten på juli kom plötsligt order att komp skulle upplösas och personalen hemförlovas utom en mindre bevakningsstyrka.

Hur värnbesättningarna upplevde tjänsten vet jag inte så mycket om, jag hade själv mer än tillräckligt att göra. Värnen voro utrustade med vardera 2 ksp m 36 som kunde avge flankerande eld längs stranden. Jag tror att det var någon som var utbildad för värntjänst året innan och kunde undervisa sina kamrater i ksp-tjänst.”

Och sedan?

Hur det blev med damen som gick över skolgården iförd grön dräkt på kvällen nionde april framgår inte av fars kvarlämnade anteckningar. Däremot går det att ana något av ett liv utanför tjänsten i en vers han skrev på baksidan av arken med den dagbok som inte blev:

*En vers jag nu för er ska sjunga
om kaparn på vårt kompani
Han fick fyra fänrikar unga
Och tänkte: ”Vad kan di”
De tre voro gifta och snälla
den fjärde barnlös och arm
en natt råka dörren att smälla
och kaparen sjöd utav harm
vad nyttar de sa han
att du är här sa han
Du går på träffsa han
varenda natt sa han
när jag mig lagt sa han
vill jag ha tyst sa han
och drömma om sa han
min egen skatt, sa han*

Sammanlagt tjänstgjorde far fem månader under 1940. Året därpå, 1941, tjänstgjorde han drygt två månader från januari till i början av

mars samt några dagar i slutet av maj. Under 1942 blev det ungefär två hela månader (större delen av april samt hela juni), samt två vecko-perioder i slutet av juli och före första oktober.

Det var kärvt att hålla igång det vanliga livet men på något sätt lyckades han med flera avgörande livsprojekt: Att med sina föräldrars hjälp och under få lediga dagar sköta gården, bygga ett nytt boningshus trots svårigheter att finansiera bygget och skaffa material samt köpa en granngård. Viktigast var att han lärde känna och inledde ett förhållande med en kvinna som något år efter kriget blev min mor. De träffades i Simrishamn på svenska flaggens dag 1942 och gifte sig fyra år senare i Malmö.

Som landstormsofficer var han lovligt byte för armén, som lantbrukare var han i årstidernas, vådrets och kristidsnämndens våld. Livsmedelsproduktionen under beredskapstiden övervakades och styrdes på kommunal nivå strikt av kristidsnämnder som avvecklades först några år efter krigsslutet. Far berättade vid något tillfälle om hur han utfört en ”svart” köttleverans till en familj i Malmö. Febrig och förkyld hade han tagit tåget medförande en svinkropp i en resväska, rädd att bli ertappad. Och han berättade om hur han försåtminerat sitt stall för att förhindra stöldförsök. Han var ju expert på sprängning och vapenhantering.

Då och då under de efterföljande decennierna tog han på uniform, vi fick bevittna hur hans gamla militära kunskaper kom till användning. Dels engagerade han sig i Hemvärnet liksom flera av hans kamrater från kompaniet i Hagestad, och avancerade till vice hemvärnschef i Tomelilla hemvärnskrets (1961-1963). Som hemvärnsman hade han sin militära utrustning hemma: långbössa (mauser m/96) med utrustning för dess vård, senare kulsprutepistol m/45, därtill magasin och ammunitionsgördel, samt en stål hjälm.

Han deltog återkommande i skyttetävlingar och larmövningar på Österlen, då även gårdens traktor och vagn användes. Larmövningarna var

i regel meddelade i förväg. Larmning skedde via telefon. Trots detta var det en nervös väntan på den förlösande ringsignalen från väggtelefonen i hallen som oftast medförde viss uppståndelse. Jag hörde kodord utväxlas, till exempel ordet ”Blod”, och det var rysligt spännande!

Lukten av vapenfettet Armol fyllde köket vid den efterföljande vapenvården. Min bror och jag fick prova vapnen, rikta, trycka av. Men vi fick alltid stränga tillsägelser om att aldrig sikta på någon människa.

Det mest spännande var då han under vårbruket sprängde sten. Först köpte han sprängmedel, stubintråd och sprängpatroner i Andréns järnhandel i Tomelilla, ingredienser som förvarades i källaren. Därefter blottlades stenbumlingarna som skulle krossas, varefter laddningar apterades på dem. Vi stod ibland i köket och såg förberedelserna, hur vår far hukade över stenen, blå rök plötsligt spred sig från stubintråden, och så hans sprängmarsch till närmaste skydd, kanske ett dike i närheten. Så syntes ett svart rökmoln, vi hörde den vassa knallen. Röken skingrades med vinden, dammet lade sig och far närmade sig kratern där vassa stenskrivor hopade sig. Det luktade fränt och bränt när vi plockade upp skärvorna.

Många av mina och min brors lekar präglades av närheten till vapen. Det hände att vi fick följa med på övningar och evenemang. Vi tillverkade egna trägevär och kulsprutepistoler, lekte strid runt gården i diken och buskage, hade jämt någon knallpulverpistol redo. Under det Kalla Kriget gällde det att vara beredd. Var det inte blockad av Berlin var det krig i Korea, ett försvunnet Catalinaplan över Östersjön eller kriser vid Suezkanalen och runt Kuba. Alltid var det nåt, större och starkare atombomber hela tiden. Så det var väl därför jag valde att bli officer. ■

PER ARNE PERSSON

f.d arméofficer, uppvuxen i Ullstorp, utflyttad till Stockholm, men har kvar ett litet hus i barndomsbyn.

Foto: Ann Etzler

En idyll...

En vacker dag har en fotograf, kanske Karl Ohlsson, ställt sin kamera på stativ i Simrishamns hamn för att foveviga miljön. S/S Sten Sture från Trelleborg ligger förtöjd vid "Centralföreningen" (idag Marint Centrum), vars fasad skymtar i högerkanten. Ångaren lastar troligen gatsten från stenhuggerierna söder om staden.

Inför händelsen har alla på kajen ställt upp sig för att komma med på bilden. Flera verkar vara flanörer, klädda i slips och hatt eller keps. Lastbilschaufförerna har klivit ur sina vehiklar iförda vegamössor och fem sjåare på landgången i fonden står med sina "rullebörar" parkerade på rad.

Detta fotografi, som finns i Österlens museums arkiv, är troligen taget sent 1920- eller tidigt 1930-tal. Det var en tid då man, trots att det blivit allt vanligare att automobiler forslade tyngre laster, fortfarande kunde se hästdragna vagnar. Som här mitt i bilden. Hamnen saknade en landbaserad kran så lastningen fick ske med fartygets egna bommar och vinschar.

Eller – som vid Sten Stures fördäck – tippas med skottkärror från en landgång direkt ner i lastrummet genom luckorna i däck.

Ångaren Sten Sture, som byggdes i Larvik 1923, hade en dödvikt*) på 1350 ton och torde ha varit ett av de största fartyg som gästade Simrishamns inre hamn. Redaren hette Sture Eruths. Hans efternamn var alltså en palindrom med hans förnamn och bolagets tre fartyg hade alla "efternamnet" Sture. De övriga hette Bengt Sture och Nils Sture.

Om några år kommer allt att vara annorlunda. Under andra världskriget förlorade rederiet ångaren Bengt Sture, som 1942 sänktes av ryska ubåten SC406 då ångarens hela besättning omkom. Och 1947 försvann en namne till Sten Sture när hon var på resa från Gdynia till Helsingborg med kol.

Men ännu verkar allt andas lugn på fotot. ■

*) *lastförmåga* = totalvikten av last, bunkers, utrustning och förnödenheter

Ångaren Worms – en sorglig historia

I elfte timmen, den elfte dagen i den elfte månaden, d v s den 11 november klockan 11, år 1918 kom freden efter första världskriget. Men verkningarna av kriget kom att finnas kvar långt efteråt...

Fredagen den 13 december 1918 kunde Simrishamnslotsarna från utkiken på Skansen genom diset skönja en lastångare på cirka 4-5000 ton som ankrat norr om Brantevik. Den hade sällskap av ett mindre passagerarfartyg som morgonen därpå lämnade platsen, medan det större fartyget låg kvar till synes övergivet.

På lördagseftermiddagen ankom bärgningsångaren Poseidon till Simrishamn. Hon hade mottagit ett "gnisttelegram" att den vid Brantevik uppankrade ångaren behövde assistans. På grund av tät tjocka kunde Poseidon

inte uppsöka den nödställda ångaren förrän dimman lättat morgonen därpå.

När bärgaren närmade sig ångaren, som visade sig vara tysk med namnet Worms, möttes de ombord av en otäck stank. Och när personal från Poseidon äntrade tysken mötte dem en hemsk syn. I Worms underrum och på mellandäck befann sig en stor mängd hästar, gissningsvis beräknat till mellan 500 och 1000 djur. På de förliga mellandäcken hade de flesta slitit sig och sprang lösa, där de trampade på kadaver och döende hästar. På aktra mellandäcket stod hästar upp till mankhöjd i vatten och i det vat-

tenfyllda underrummet flöt djur som drunknat.

Worms akterskepp var halvfyllt med vatten, men de vattentäta skotten i förskeppet gjorde att ångaren fortfarande flöt. Poseidon satte ombord pumpar för att få haveristen läns. Därefter lättades hennes ankare och Poseidon bogserade haveristen till Simrishamns redd. Här ankrades Worms på nytt eftersom hon hade för stort djupgående för att kunna gå in i hamnen.

Nu togs en slaktare ombord, som med slaktmask avlivade ett 30-tal hästar vilka brutit benen. Andra som redan var döende befriades också från sina plågor. Samtidigt fick de levande djuren vatten och utfodrades, till vilket det under den kommande veckan gick åt totalt 4 ton havre. De kunde däremot inte tas iland på den öppna redde. Dykare undersökte läckan och tätade den provisoriskt så att Worms kunde bogseras till en större hamn där man skulle ta iland djuren och fartyget repareras. Sedan ytterligare ett par bärgningsfartyg anlänt drogs Worms till Karlshamn dit hon ankom den 19 december. På den resan medföljde ett tiotal simrishamnare för att fungera som djurskötare.

I Karlshamn förde man lördagen den 21 december iland 398 levande hästar som placerades i tält eller stall i staden. Dessa och 40 mulåsnor såldes på auktion den 17 och 18 januari 1919. Resterna efter de döda djuren packades i slutna kärl och transporterades till AB Fettindustrier i Malmö.

Från dokument ombord fick man nu klarhet i omständigheterna kring Worms haveri. Fartyget hade avgått från Helsingfors den 10 december destinerad till tysk hamn med cirka 400 tyska soldater, deras vapen, utrustning och hästar ombord. Ytterligare 1200 soldater hade embarkerat passagerarångaren, som gjorde sällskap med Worms.

Redan före ankomsten till Helsingfors hade Worms haft en grundkänning, men läckan som uppstått hade tätats provisoriskt. På resan söderut hade man drabbats av en storm som

gjort att Worms åter sprang läck. Snart läckte Worms så kraftigt att eldarna, som stod i vatten till anklarna, inte kunde hålla fyr i pannorna. Befälhavaren gav då order om att överge fartyget. Den 13 december, sedan man ankrat utanför Brantevik, tog passagerarfartyget över alla soldaterna och Worms besättning och fortsatte ensam till destinationsorten.

Bärgningsbolaget Neptun begärde ångaren Worms i kvarstad tills full bärgarlön betalats av hennes tyska rederi. Fartyget blev därför liggande i Karlshamn i flera månader, men bogserades sedan till Hamburg. Här blev det liggande i havererat skick till 1921 då Worms, sedan hon reparerats, åter kom i fart i november.

s/s Worms var byggd 1907 av Swan Hunter & Wigham Richardson i Newcastle för Deutsch-Austral Dampfschiff Gesellschaft i Hamburg. Hennes registertonnage var 4428 brutto och 2778 netto vilket bör ha motsvarat cirka 6000 ton d.w. Hon kom att fungera som trupptransportfartyg under första världskriget med oförändrat namn. Innan hon reparerades 1921 hade hon bytt ägare till Hamburg-Amerika Packetfahrt Aktien-Gesellschaft – i dagligt tal kallat Hapag – och döpts om till Harburg. Troligen på grund av den då rådande depressionen skrotades hon 1932. ■

Källor:

Cimbrishamns Bladet 1918: tisdagen den 17 december, torsdagen 19 december, lördagen den 21 december och lördagen den 28 december.

Karlshamns Allehanda – notis från 1918 (okänt datum).

Tidningen Idun 1919: ”Från krigets mödor till fredens. En flyktig återblick på en märklig händelse”. Kompletterande fakta från Kent Tilly, Simrishamn.

JOHN E. PERSSON
Aktiv styrelseledamot
i Branteviksmuseum
Hoppet.

Romska vagnen.

Sommar på Österlens museum

Narcisser och tulpaner står i full blom i museets trädgård. På vindflöjeln på Hafreborgs tak sitter en koltrast och sjunger - obekymrad om det virus som drar fram över världen och som påverkar oss människor i de flesta av våra aktiviteter. Det har varit en underlig vår, på många sätt, men naturen håller öppet och går i blom, går i sång, går i växt, går i svallande vågor och bäckars sorl – precis som vanligt. Och ut i naturen kan vi fortfarande gå för upplevelser och rekreation, när så mycket annat i samhället stängs ner eller beläggs med restriktioner.

Österlens museum håller ändå fanan högt, trots att vi fått ställa in en del evenemang och trots att vi inte vet så mycket om hur sommaren kommer att bli. Den 25 april öppnade vi en ny utställning: Romska smycken. Istället för en festlig invigning producerade vi en film för sociala media och hoppas att vi kan ställa till med romsk fest lite längre fram. Utställningen är producerad av Romska kulturföreningen i Malmö i samarbete med Regionmuseet Kristianstad. Innan den kom till oss har den visats i Kristianstad och på Hälsinglands museum och när den lämnar Simrishamn fortsätter den sin

Romska smycken.

vandring till Sundsvall. Hos oss visas den fram till 30 september.

Utställningen Romska smycken berättar om en del av romsk och svensk kulturhistoria som håller på att gå förlorad. I ett larmat säkerhets-skåp på andra våningen i Hafreborg förvaras nu

en romsk guld- och silver-skatt som lånats in från pantbanker och romska familjer. Föremålen visar på en stor hantverksskicklighet med bland annat filigranarbeten i guld – ett hantverk som nu håller på att dö ut. Till utställningen hör också en romsk vagn, som är uppställd i museets trädgård. Den är byggd av återvunnet material på en gammal hövagn och i den levde en romsk familj, året runt, på resande fot så sent som in på 1950-talet. Det är en både spännande, upprörande och berörande historia som berättas i Rom-ska smycken.

Återbruk, att ta vara på gammalt material, lappa och laga börjar alltmer komma tillbaka och bli en ny trend. Kanske får återbruket också ytterligare ett uppsving nu när det märks så tydliga skillnader i luften runt stora städer att trafiken upphört och produktionen står stilla. Strax före midsommar den 18 juni öppnar vi Mottianai

– en utställning om återbruk. Konstnären Takao Momiyama är bofast på Österlen sen många år men växte upp i en japansk bondekultur innan konsumtionssamhället tog vid. I hans uppväxtmiljö fanns en levande kunskapsöverföring som byggde på att ta till vara små resurser. Mottainai är ett japanskt uttryck som betyder ungefär: slösa inte. Begreppet ger namn åt en filosofi av sparsamhet. På senare år har ordet fått internationell uppmärksamhet och används av miljökampanjer i olika länder. Utställningen handlar om omsorg och om att lappa och laga med hjälp

Takao Momiyama.

Gunnel Pettersson.

Gunnel Pettersson tog med sig tillbaka till Österlen. I utställningen visas foto, video och olika aktiviteter kopplat till kulturlandskapet. Både Mottainai och Livs-medel visas på Österlens museum fram till 17 oktober.

...och vi är naturligtvis noggranna med att hålla avstånd och ha god handhygien, så att alla ska känna sig trygga att besöka museet.

Välkomna till sommaren och Österlens museum! ■

MARIA HEIJBEL
Österlens Museum

Den siste ålafiskaren?

Som född och upp- vuxen på Österlen tror jag mig veta allt om ål. Hur den lever, fångas, tillagas och ätes. Från ålens resa till Sargassohavet för att leka till slutstationen, ett redigt skånskt ålagille. Jag har ätit den i de flesta former: som ålsoppa och aladåb, kokt, stekt, luad och halmad och sist, men inte minst härligt nyrökt.

Favoriten framför alla var min mors luade ål, som stektes i en braspanna på en bädd av alekvistar.

Många gånger har jag citerat Frithiof Nilsson Piratens definition av ett ålagille: Ett riktigt ålagille är när en samling karlar i skymningen går in i en ålabod för att äta ål och kommer ut därifrån i gryningen. Ingen vet vad som däremellan förevarit, inte ens de själva.

Så får jag i min hand en otroligt vacker bok med titeln *Den siste ålafiskaren? Eve Ask på Spraggehusen*. Författaren och fotografen Charlotte Kronlund har satt ett frågetecken efter huvudtiteln, för helt säker kan hon inte vara, även om ålfiskarna tillhör ett utdöende släkte.

Charlotte Kronlund berättar inledningsvis hur hon som nybliven österlening sökte sig till havet och hur hon en tidig morgon träffade

ålfiskaren Eve Ask, som satt och bödade sina garn. Mötet ledde till många samtal och 6000 foton. Charlotte insåg snart att hon höll på att dokumentera ett uråldrigt yrke som gått i arv från generation till generation och nu var på väg att försvinna. Vad händer när Eve Asks tillstånd går ut i mars 2024?

Genom över hundra sidor får vi följa ålfiska-

rens vardag genom årets olika skiftningar både på land och till havs. I och utanför Ålaboden, från trotjänaren, en gammal Bolinder Munktell Volvo och i båten, SIN 96. Vi får även vara med om ett traditionellt ålagille i Ålaboden där, helt enligt Piraten, endast män deltog.

Inte visste jag allt om ål, som jag skrev inledningsvis. Men nu vill jag påstå att jag vet mycket, mycket mer – framför allt om arbetet bakom ålens väg till matbordet. Att dessutom bara bläddra och njuta av de vackra fotonerna är en upplevelse i sig. En bild säger mer än tusen ord – i Charlotte Kronlunds bok blir detta talesätt sanning.

Charlotte Kronlund: *Den siste ålafiskaren? Eve Ask på Spraggehusen*. Utgiven i samarbete med Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i Sydöstra Skåne, 2020

Ålafiske på Knäbäck

När jag läste boken om den siste ålfiskaren Eve Ask gick mina tankar till en annan bok som Föreningen varit involverad i, *Fiskeläget Knäbäck* av Harald Åkerlund.

För över femton år sedan ställde Åkerlunds familj hans nertecknade och illustrerade minnen till Föreningens förfogande. Harald Åkerlund som var född och uppvuxen på Knäbäck hade dokumenterat lägets historia från början av 1600-talet till dess utplånande i slutet av 1950-talet.

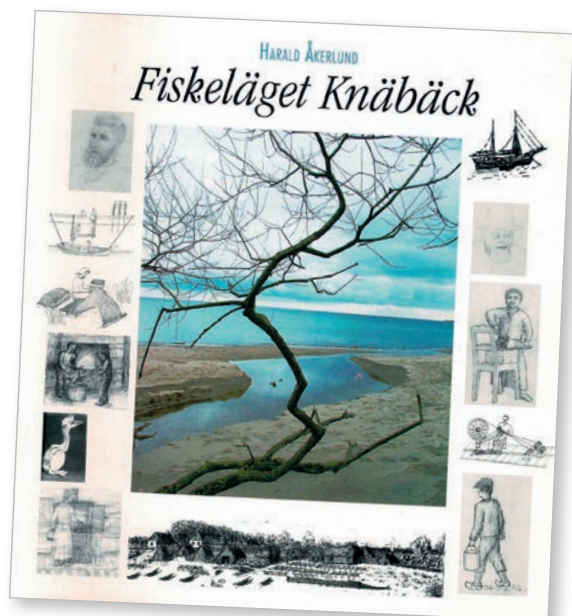
Som nypensionär och således med all tid i världen åtog jag mig att föra över anteckningarna till datorn. Originallet var pryddligt maskinskrivet på gulnat papper i okänt format och sedan kopierat till annat format. Formatbytet innebar att de sista två, tre bokstäverna saknades på var och varannan rad. Det blev många och långa vinterdagar framför datorn innan allt var klart och kunde överlämnas till formgivaren och korrekturläsaren Leif Nelson.

Ett kapitel handlar om ålfisket på Knäbäck genom århundranden och när jag nu läser det igen kan jag konstatera att det inte skiljer sig särskilt mycket från dagens ålfiske.

Fisket var indelat i drätter som ofta hade namn efter lägen, landmärken eller personer. Ofta slogs flera drätter samman och arrenderades då av två eller tre fiskare. Var man bara två fick man anlita en tredje man, en lajje-karl. Denne fick sin lön i form av andel av fångsten. Till varje fiske hade man en ålabod och längs Knäbäcksstranden fanns under Åkerlunds barn-dom ett dussintal bodar.

Knäbäcksdträterna tillhörde familjen Piper på Christinehof. Avtalen löpte oftast på sex år och i kontrakten var noga angivet hur stor del som skulle betalas i ål och i kontanter.

Åkerlund beskriver hur fisket gick till, både förr i tiden och under hans uppväxt. Mycket av

det stämmer väl överens med Eve Asks fiske vid Spraggehusen. Arbetet var hårt, väder och vind kunde vara avgörande för om en säsong skulle anses lyckad. Arbetet före och efter fiskesäsongen skulle göras med samma omsorg, oberoende av vad utbytet skulle bli.

I boken om den siste ålafiskaren låter författaren bilderna tala och är sparsam med texten. För den som blir nyfiken och vill veta mer om ålfisket kan boken *Fiskeläget Knäbäck* vara ett intressant komplement. Boken finns att köpa genom Föreningen och i museibutiken till det otroligt låga priset 100 kronor.

Gunnel Diab

Böcker som nämns:

Harald Åkerlund: *Fiskeläget Knäbäck*, utgiven av (Nya)Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne, 2004

Charlotte Kronlund: *Den siste ålafiskaren? Eve Ask på Spraggehusen*. Utgiven i samarbete med Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne., 2020

Ny guidebok om Österlen

För så där omkring tio, elva år sedan började jag göra systematiska upptäcktsresor tillsammans med barnbarnen. Resorna sträckte sig från Ales stenar i syd till Brio leksaksmuseum i Osby i norr, från Ångtåget i Brösarp i öster till Malmö tekniska museum i väster. Efter varje ny upplevelse satte vi ett kryss i den bok som lett oss dit. Med åren blev det många kryss – närmare 40. Boken, *Barnens Skåneguide – de första äventyren för de minsta skåningarna*, är skriven av frilansjournalisten Caroline Alesmark.

Några år senare var det dags för resor till mytomspunna platser runt om i Skåne. I boken *Gåtfulla Skåne* kan jag välja mellan 45 olika platser, varav en tredjedel på Österlen, presenterade av Caroline Alesmark och skribenten Polgara Järnefelt. Nu blev det inte så många aktiviteter tillsammans med barnbarnen men däremot mängder av egna reseupplevelser, såväl fysiska som i läsfåtöljen.

2019 kom Caroline med en bok som i hög grad bygger på att vi ska ge oss ut längs olika vandringsstråk till såväl kända som okända platser, runt om i Skåne. Titeln? *Trollskog & älvvdans i Skåne*.

Nu är det dags igen. För några veckor sedan har Caroline Alesmark tillsammans med fotografen Peter Carlsson lanserat ”den ultimata guiden om detta ljuvliga hörn av Skåne”. Bokens titel är *Österlen – Utflykter, upplevelser och nya upptäckter*. Caroline och Peter är båda upp- och verksamma på Österlen. Caroline, en så kallad återvändare, bor sedan ett år tillbaka i släktgården i Rörum. Inför flytten från Malmö tog hennes dröm om en österlensk guidebok klivet från tanke till verklighet. I Peter fann Caroline en fotograf som med stor känslighet kompletterade hennes texter och foton.

Vi får tips om såväl klassiska som nya besöksmål, om byar och verksamheter som levat en ganska undanskymd tillvaro likaväl som om

välkända och populära turistmål. Resmålen är indelade i olika grupper som t ex cykel- och vandringsturer, bad- och glassturer, matresor eller konstrundor, så det är bara att välja.

Det jag tycker är så intressant med boken är att vi alla – oberoende av intressen, ålder, ekonomi, fysisk förmåga eller till och med av väder och vind – kan hitta något, värt att besöka. När det gäller urvalet vet vi att de flesta resmålen kommer att finnas kvar för alltid medan andra kan försvinna, idag, imorgon eller inom något år. Detta blir särskilt påtagligt just nu, när så många näringsidkare kämpar mot Covid 19-pandemin och dess konsekvenser och när befolkningen uppmanas att inte företa så kallade onödiga resor.

Så därför, i väntan på bättre tider, väljer jag att ge mig ut på en ny österlensk upptäcktsfärd från min väl insuttna öronläppsfåtölj.

Caroline Alesmark, Peter Carlsson: *Österlen – Utflykter, upplevelser och nya upptäckter*, utgiven på förlaget Roos & Tegnér, 2020

GUNNEL DIAB

Tio simrishamnsröster under tio sekler del VIII – 1800-talet

Åke Åkesson (1803-1865)

Åke var född i Ystad den 29 juli 1803, där han skrev in sig som guldsmedslärling hos Andreas Silfverberg den 30 augusti 1816. Åke kom till Simrishamn våren 1822 och bosatte sig då på gården nr. 71 (nuvarande kvarteret Sumaros i hörnet av Stora Rådmansgatan och Prästgatan) som hyresgäst hos krukmakaren Carl Gustaf Sjövall. Han arbetade till en början hos Nils Ramberg som gesäll, men blev utskriven den 6 mars 1823. Sedan fick han

jobb som gesäll i Ystad och blev examinerad i Stockholm den 30 september 1825.

Åke flyttade därefter till gården nr. 76 som ägdes av färgaremästaren Jöns Niclas Berg, som den 1 december 1825 gifte sig med Eva Maria Margareta Adamsson. Hon var syster till Maria Fredrica Adamsson, vars dotter Åke förälskade sig i. Dottern hette Johanna Sophia Lenander, var född på föräldrarnas gård på Färgaren nr. 1 i Simrishamn (nuvarande kvarteret Lars Johan

Guldsmed Åke Åkessons hus på gård nr. 3 (bytte år 1874 namn till nr. 17), i nordvästra hörnet av kvarteret S:t Nicolaus vid nuvarande Stora Rådmansgatan i Simrishamn. S:t Nicolai kyrka ses i bakgrunden. Foto från Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skånes bildarkiv, som förvaltas av Österlens museum.

längs Kristianstadsvägen) den 20 april 1808. Hon hade blivit föräldralös redan vid tolv års ålder, då hennes mor, Maria Fredrica, hade dött den 19 januari 1820, och hennes far, färgaren Lars Christian Lenander, avlidit knappt sju veckor senare, den 7 mars. Den unga flickan hade då fått ett nytt hem i sin morfars gamla gård på tomt nr. 76, Andra Qvarteret, ut mot Gästgifwaregatan (nuvarande Prästgatan). Där träffades nu de två och Åke friade till den blott suttonåriga flickan. Paret vigdes redan den 1 maj 1826, strax efter Johannas 18-årsdag. De flyttade in på gården nr. 71, där Åke tidigare bott, och Åke blev mästare samma år.

Den 25 april 1827 föddes sonen Jöns Christian Evald och 1828 fick familjen möjlighet att bosätta sig i ett alldeles nybyggt korsvirkeshus på gård nr. 3 i kvarteret S:t Nicolaus. Huset var uppfört av furukorsvirke på en aln hög sten- fot med inmurat bränt tegel och försett med tegeltak enligt försäkringen Åke tog den 24 juli 1832. Då hade familjen utökats med dottrarna Dorothea Maria Fredrica, född den 24 maj 1829, och Carolina Sophia Elisabeth, född den 14 december 1831. Den yngsta dottern dog redan den 20 november 1833. När nästa dotter föddes, den 1 maj 1834, fick hon därför samma namn. Familjen fullbordades elva år senare, när Johanna hade fött ytterligare fyra söner: Berndt Taghe Theodor den 28 november 1836, Carl Hampus Ferdinand den 14 mars 1840, Erik Strickert August den 27 november 1842 och Axel Magnus Wilhelm, född den 19 december 1845. Den yngste sonen dog redan vid elva års ålder, den 14 februari 1857.

Åke blev rådman i Simrishamn efter Carl Magnus Wollins död den 19 april 1841 och var så fram till sin död 1865. Att döma av provstämpelavtrycken i Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skånes samling delade Åke från och med 1857 lokal med en annan guldsmed, C. N. Åkerlund. Carl Nicolaus Åkerlund föddes i Hjortberga i Blekinge den 14 augusti 1831. Han arbetade som gesäll

Åke Åkessons stämpelplatta från 1858 (D5), fram- och baksida. Det var sista året de gamla stämplarna användes, såväl namnstämplor, initialstämplor, haltstämplor som stadsstämplor. På åtsidan även Carl Nicolaus Åkerlunds initialer, vilket indikerar att han det året arbetade tillsammans med Åkesson. På fränsidan de nya stadsstämplarna för Simrishamn (ett fraktalt S i två storlekar), Åke Åkessons nya initialstämplor samt nya haltstämplor. Tack vare denna stämpelplatta kan vi se vilket år de gamla stämplarna byttes ut mot nya. Diameter: 28 mm. Inskannade av Ulf Danell.

i Ystad innan han blev examinerad i Stockholm den 30 juli 1855. Därefter förärades han burskap i Landskrona den 3 november 1856. Han övertog då Conrad Thulins guldsmedsverkstad, men stämplade där endast i december 1856. Följande år flyttade han till Simrishamn, där han stämplade fram till 1874. Carl Åkerlund dog den 11 september 1875.

En stämpelavtrycksplatta med Åkessons mästarstämplor från 1865 som finns i museets samlingar visar på att hans stämplor användes fram till hans död. Han avled den 27 januari 1865. Hans änka bodde kvar i huset fram till sin död den 15 mars 1878. Huset såldes därefter av barnen till garvaren och läderhandlaren Carl Andreas Espersson genom köpebrev den 20 juni 1880 och lagfart den 19 juli 1880. Carl rev omedelbart huset för att ge plats till en helt ny läderhandel på tomten. Idag är även detta hus rivet och tomten är numera en parkeringsplats. Åke Åkesson har bland annat gjort paten från 1848 som finns i Borrby kyrka,

Åke Åkessons stämpelplatta från 1865 (L5), hans dödsår. Han hade nu fått nya namnstämplat. Diametern är endast 21 mm, men den är betydligt tjockare. Förmodligen har ämnena från början haft samma storlek, men de från senare år har inte blivit lika utplattade. Skannad av Ulf Danell.

dräktsmycken (ÖM 71/245, ÖM 71/247) som finns på Österlens museum samt striglakors, spännen och malja som finns på Nordiska museet i Stockholm.

Den 7 december 1752 beslutades att ett statligt kontroll- och stämpningsverk skulle inrättas för att lättare kunna kontrollera aktiviteten hos landets alla guld- och silversmeder. Enligt 1752 års kontrollstadga skulle varje guldföremål stämplas med en haltstämpel, som visade finheten i karat (K). Det fanns tre olika guldlegeringar; den finaste med 23 K kallades dukatguld. Det var den finheten man präglade gulddukaterna i, ett guldmynt som var internationellt betalningsmedel och kunde användas i alla länder med guldmyntfot, eftersom de alltid behöll samma halt och vikt enligt lag. Nästa legering bestod av 20 K och kallades pistolettguld. Den tredje och vanligaste guldhalten, 18 K, benämndes cronoguld. Sverige är tämligen unikt i världen med att ha en årsbokstavsstämpel. Från och med 1759 har alla städer i Sverige en gemensam årsbokstavsstämpel, som visar vilket år produkten är tillverkad. Vissa städer hade årsbokstäver redan under 1600-talet, men från och med 1759 var det lag på att alla skulle ha det, och dessutom använda samma system,

Två tröjspännen i silver till en häradsdräkt, gjorda av Åke Åkesson. Foton av Ulf Danell.

vilket inte varit brukligt tidigare. Därför är det lätt att datera guld- och silverföremål (och även stämplat tenn) som är tillverkade efter det här året. Man använder en av 24 bokstäver i alfabetet (borträknat I, W, Å, Ä och Ö) och sedan 1783 följt av en siffra.

Man beslutade också att införa en ny kvalitetsstämpel, som bara de godkända smederna fick använda. Den lilla kontrollstämpelein, som avbildar tre kronor i en trepassformad sköld, i folkmun kallad "kattfot", utfördes första gången 1753 efter en ritning av medaljgravören Daniel Fehrman. Den kompletterades med en större variant 1765, avsedd för större föremål, genom ett kungligt brev av Adolf Fredrik den 17 april 1764. Varje mästare hade minst två personliga mästarstämplat som garanterade att arbetet höll mästar kvaliteten. En större, oftast med efternamnet ingraverat i versaler, samt en mindre med enbart initialerna, som användes till mindre föremål. Ofta var det gesäller som fick utföra grundarbetet. Det var dock alltid mästaren själv som stämplat det färdiga arbetet, efter att först ha godkänt det. Stämplatarna kunde gå i arv.

En del guld- och silversmeder använde aldrig egna namnstämplat, utan tog över den gamle mästarens. För att inte någon obehörig skulle komma åt stämpelein och riskera att svärta ner en mästarens namn genom att stämplat slarvigt gjorda föremål, såg änkan eller arvingarna alltid till att förstöra stämplatarna efter mästarens bortgång. Därför finns det inte några sådana stämplat, så vitt jag vet, bevarade längre. Slutligen fick varje stämplat silver- och guldarbete en stadsstämpel för att man skulle veta var arbetet var gjort. Denna stadsstämpel var från början oftast en förenklad bild av stadsvapnet, men 1858 kom direktören för Mynt- och Kontroll-Werken med ett förslag att de gamla stadsstämplatarna skulle ersättas med enklare stämplat med stadens initialbokstav istället. Redan året efter, vilket man kan se på dessa stämplatprovplattor, hade guldsmederna i Simrishamn bytt

ut sina stämplat. För att skilja alla städer som börjar på samma bokstav åt, använde man olika stilar på bokstäverna. Simrishamn använde ett S i frakturstil. Stockholm behöll dock sina stämplat med S:t Eriks huvud. Även om mästarens yrkestitel var guldsmeder, utförde de i huvudsak silverarbeten efter beställningar. ■

Åke Åkessons stämplatplattor från 1847 (R4), 1852 (X4) och 1854 (Z4). Notera stavningen av Åkesson: med ett S och bakvänt N (som han ändrade omkring 1859 till ett rättvänt). Diametern på plattorna är 28 mm. Inskannade av Ulf Danell.

Åke Åkessons stämplatplattor från 1856 (B5), 1857 (C5) och 1861 (G5). Diametern på plattorna är 27, 28 och 28 mm. Den sista plattan har fått nya namnstämplat, initialstämplat, haltstämplat och stadsstämplat. Inskannade av Ulf Danell.

ULF DANELL
Arkivet på
Österlens museum

I stället för att som vi brukat publicera annonser och reklam från trogna sponsorer på några sidor har vi valt att denna gång tacka de som stöttat oss under de två senaste åren och hoppas på fortsatt stöd i framtiden!

Vårt varma och stora tack till:

TOMMARP
www.jhl.nu

Malmqvist El i Hammenhög

Carsten Nilsson
www.carstennilsson.se
Tel 0708-74 01 87

Årsmötet den 13 juni 2020 är inställt

Vi följer myndigheternas rekommendationer och hoppas kunna kalla till möte i höst.

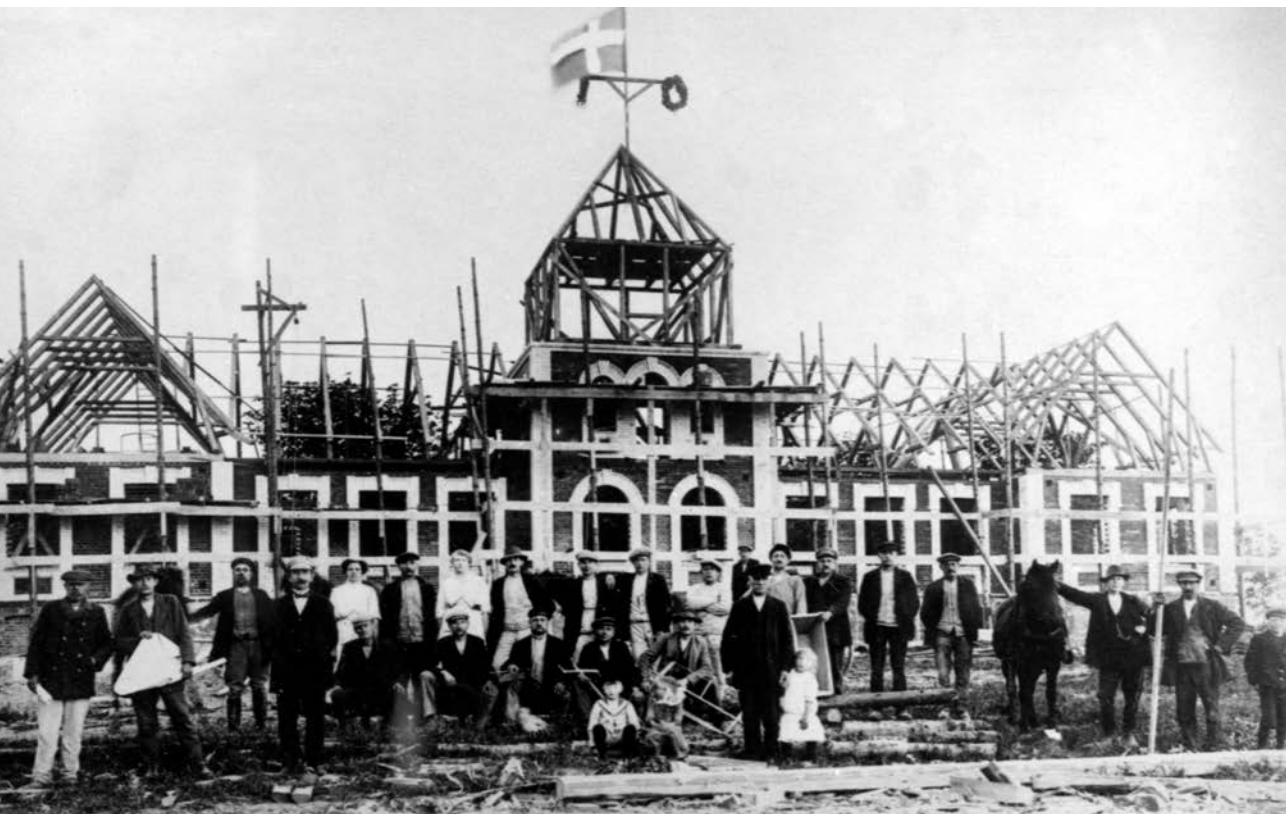
Du kan gå in på www.osterlent.nu för info eller vänta på

ÖSTERLENT nr 3 i brevlådan i slutet av augusti.

B

RETURADRESS:
Barbro Chiru
Hamngatan 5
272 31 Simrishamn

FRÅN VÅRT ARKIV

Flaggan i topp, kransarna är upphängda. Här är det taklagsfest eller rese-gille, som man oftast säger här i Skåne. Takstolarna är resta och bygget av gården Gunnarshög är i full gång, året är 1916 och Hjalmar Bengtsson var arkitekten bakom denna vackra byggnad på hela 900m². På fotografiet syns lite drygt hälften av de 47 personer som var med och byggde upp Gunnarshögs gård. Gården drivs fortfarande av samma familj, man skulle kunna säga att verksamheten blomstrar. Små gula blommor som täcker stora fält, det färgar vårt landskap och gör att det känns hemma! Tack till Anja Nilsson på Gunnarshög för kompletterande information till bilden ur vårt arkiv.

*Annette Glimberg
Från Föreningens bildarkiv på Österlens Museum*